

Ledare

På 1800-talets och det tidiga 1900-talets språk skulle vi ha talat om att vörda och hedra någons minne. Att de fraserna idag känns ganska otympliga och inte ligger alldeles väl i munnen har nog att göra med att vi kommit att inse problemen med en statisk historiesyn. Viljan att fixera en statspersons, en forskares eller en konstnärs liv och verk i en oföränderlig bild, ett monument, leder närmast ohjälpligt till att den människan och hennes verk stelnar och dör för vår uppfattning.

De litterära sällskap som är verksamma idag talar snarare om att hålla sina författares minne levande, att aktualisera deras verk. Det är en mer dynamisk och aktiv strategi, som rymmer goda möjligheter till nyupptäckter och fördjupning. Så – vad gör vi för att hålla Love levande? Frågan berör naturligtvis varje enskild läsare av Almqvists verk, och det enklaste svaret är just att vi *läser* honom, ofrånkomligen med vår tids blick och med vår tids frågor att ställa till texten.

Och det finns andra svar och andra sätt att hålla Love levande. Ett är att föreställa sig hur han skulle ha reagerat på vår tid, hur hans livliga nyfikenhet och skarpa journalistblick skulle ha nagelfarit dagens samhälle med alla dess spänningar och öppna eller dolda konflikter. Det är vad Ingemar Lindahl gjort i sin ännu så länge otryckta roman *På besök från evigheten*, som Almqvistsällskapets tidskrift fått publicera ett utdrag ur. Här kommer Love som flykting tillbaka till Sverige efter sin död, det är sommaren 2022 och så mycket är så annorlunda.

Ytterligare ett sätt att få syn på Almqvist är att rikta blicken inte mot bildens mitt utan mot de personer som står vid sidan av och kastar sitt ljus på huvudpersonen. Gunilla Hermansson har studerat två döttrar till berömda föräldrar, Signe Hebbe och Maria Almqvist, och genom deras minnen framkallat både deras egna liv och villkoren för tidens kvinnor liksom en fängslande bild, med annorlunda schatteringar, av fadern och människan Love Almqvist. Mitt tal vid graven från sommaren 2021 får avsluta numret. God läsning!

Jonas Ellerström

Foto Jonas Ellerström (Trekanten, Liljeholmen)

INGEMAR LINDAHL

På besök från evigheten

Utdrag ur en roman

INGRESS

Min roman *På besök från evigheten* handlar om hur den återuppståndne Carl Jonas Love Almqvist återkommer till Sverige 150 år efter sin död för att söka en rättvis rättegång. Utgångspunkten är kyrkogården i Bremen, då det inte är helt klart att det var rätt kvarlevor som efter tre uppgrävningar fördes till Sverige 1901. Vid ankomsten med tåg till Malmö möter han andra papperslösa och blir indragen i deras liv och förhållanden. Några av dem, moderna versioner av hans egna figurer, blir hans följeslagare till slutet. Romanen handlar emellertid lika mycket om dagens Sverige sett med Almqvists ögon. Den fokuserar särskilt på digitalismens härjningar, vilka medför att Love ansluter sig till Bokfolket, en underjordisk motståndsrörelse som trotsar myndigheternas ansträngningar att eliminera bokkonsten och fullständigt datorisera nationen. Vad som följer är en på förslag från redaktören för *Almqvistiana* kondenserad version av romanens inledande kapitel.

Ingemar Lindahl

En natt i juni 2017 upptäckte föraren på eftermiddagståget mellan Bremen och Hamburg något som såg ut som en svartvit frisisk ko på rälsen. Han slog omedelbart till bromsarna, därför att han var bondson och hade en nästan hinduisk respekt för kor, och hoppade sedan hastigt ner på banvallen för att se om djuret hade klarat sig. Det visade sig då att det svartvita inte var en ko utan en äldre herre med svart slängkappa, vit halsduk och bredbrättad hatt. Tillsammans med en tillskyndande konduktör bar han den gamle mannen ombord på tåget och placerade honom på en bädd i sjukvårdskupén. Där fick han en tysk schnapps vilket medförde att han strax vaknade till liv och kunde berätta att han var en svensk vid namn Love Almqvist på väg

från Bremen till sitt hemland. Lättad över att offret kommit sig försäkrade hans räddare att han snart skulle bli bra igen. Han behövde inte oro sig för sitt hälsotillstånd, då en ambulans skulle hämta honom i Hamburg och föra honom till Marienkrankenhaus för vila och en fullständig undersökning.

Love nickade, men en sjukhusvistelse stämde inte alls överens med hans planer. Sedan han försäkrat sig om att det var tyst i korridoren öppnade han försiktigt skjutdörren och gled ut. Han låste sedan in sig på toaletten tills tåget var framme vid slutstationen. När det stannat upp och dörrarna öppnades gick han inte ner på plattformen som de andra passagerarna utan ut genom den motsatta dörren och sedan över spåret till nästa plattform. De många bländande lamporna och de höga ljuden på stationen gjorde honom först förvirrad och en smula tveksam. Han stod ett par minuter på perrongen och såg sig om, fylld av en blandning av fruktan och nyfikenhet. Vid perrongens ände fanns ett tidningsstånd. Han gick dit och tog på måfå upp en av tidningarna ur stället. Den hette *Die Welt* och var illustrerad med fotografier mellan tryckspalterna. Högst upp på förstasidan kunde han läsa att dagens datum var den 9 juni 2022. Detta betydde att nästan 160 år förlöpt sedan hans död. Var det verkligen så lång tid? Sex generationer!

Då han inte hade tid att bläddra igenom hela tidningen satte han tillbaka den i stället och gick fram till den stora tavlan vid ingången till stationshallen där tågtiderna annonserades. Några stora, vita bokstäver angav att tåget till Köpenhamn skulle lämna om en timme och några mindre röda bokstäver specificerade att det skulle fortsätta till Malmö. Det innebar att han hade gott om tid att växla pengar och köpa en biljett. Han gick in på ett växlingskontor i avgångshallen och ställde sig i kön framför glasluckan. När det blev hans tur räckte han fram tjugo tiodollarssedlar som han hade haft gömda i hatten och bad att få dem omvandlade till svensk valuta. Expediten skärskådade de ålderdomliga sedlarna och sade sedan till honom att dröja ett ögonblick medan han konsulterade sin chef. När han kom tillbaka kunde han meddela att de tjugo tiodollarssedlarna var värda 222 300 dollar i samtida mynt, dvs 1 845 000 svenska kronor. Då växlingskontoret inte hade mer än 347 000 kronor i kassan bad han att få betala det reste-

rande beloppet med en resecheck, vilket hans tacksamma kund genast accepterade.

För pengarna inköpte Love en biljett till Malmö och gick lätt till sinnes ombord på tåget. Sedan han funnit sin plats i den bekväma salongsvagnen drog han ner hatten över huvudet och föll strax i sömn. Han vaknade inte upp förrän tåget befann sig på den nya Öresundsbron. I stället för att betrakta sina medpassagerare, av vilka de flesta stirrade ner i små svarta dosor som såg ut att rymma en loppcircus, ägnade han sig åt att betrakta den hisnande utsikten, förundrad över att det hade varit möjligt att konstruera en så hög och lång bro. Den var betydligt längre än järnvägsbron över Niagara, som han en gång hade korsat, och hade dubbelt så högt spann. Visst var detta teknologiska under häpnadsväckande, men en bro var ändå bara en bro. Ett större mirakel var det faktum att hans fosterland låg vid det andra brofästet, brungrönt och ruvande i skymningen, precis som han hade lämnat det. Då hade en storm hemsökt Öresund och han hade fått skaffa en egen farkost för överfarten. Med polisen hack i häl var det med ett nödropp han lyckats sätta sig i säkerhet – en säkerhet som snart blev en stor osäkerhet.

Nu var han på väg hem under helt annorlunda omständigheter. Det stormade inte längre i Sundet. Han var inte förföljd utan kunde sitta i lugn och ro i tågsvagnen och titta ut över vattnet där fartygen rörde sig som små barkbåtar. Men den mirakulösa repatrieringen gav upphov till blandade känslor. Samtidigt som han såg fram emot att beträda fosterjorden – att åter höra svenska lövkronor susa och se svenska ekorrar, hälften så stora som de amerikanska, skutta omkring – föreföll det honom som om han var på väg att besöka en gammal kyrkogård. Tvivelsutan vacker och minnesrik, men ändå en kyrkogård, där inte bara hans fiender låg begravda utan också de människor som han hållit av. Han hade fått återkomma till de levandes land men i själva verket liknade det de dödas rike, då han inte längre kände någon som levde där.

Tåget stannade vid Hyllie där polisen genomförde en tillfällig gränskontroll. Passkontrollanter i gula västar och poliser med tjänstevapen gick igenom vagnarna och inspekterade de tillresandes legiti-

mationshandlingar. Papperslösa eller innehavare av ogiltiga dokument fick lämna tåget för att antingen söka asyl i Sverige eller återvända till Danmark. Men det fanns också en tredje kategori - passagerare som krävde en närmare utredning. Till den kategorin hörde Love. Den gränspolis som bad om hans papper var en ung man med en energisk blick, ivrig att följa sina överordnades instruktioner. Han betraktade den gamle mannen som satt hopkrupen på vagnsoffan med en förundran som gränsade till misstro. Det var inte så mycket Loves utseende som störde honom – det långdragna, bleka och tärda ansiktet och det krulliga vita håret. Det var snarare kläderna som väckte hans misstänksamhet – den rynkiga cowboyhatten, rosetten kring halsen och den svarta slängkappan. ”Och vad skall vi göra med den här?” sade han till passkontrollanten, en medelålders kvinna med kort halmgult hår och ett bestämt uttryck kring munnen.

”Han behöver bli omhändertagen”, konstaterade hon lugnt och praktiskt.

”Men han har ju inga dokument”, påpekade den unge polisen.

”Han har väl tappat dem någonstans.”

”Men då får han skaffa nya på ambassaden i Köpenhamn.”

”Vi skall inte belasta dem i onödan, Nicke.”

”Okej, men i så fall är han väl snarast ett socialfall.”

”Ja, men han måste köras till Migrationsverket först, så att de slår på honom i sitt register. Han kan ju inte bli omhändertagen om man inte vet vem han är.”

En smula omtumlad fördes Love från järnvägsvagnen till ett väntrum i stationsbyggnaden. Därinne stod några plaststolar och ett metallbord med en hög turistbroschyrer. Belysningen utgjordes av ett starkt lysrör i taket. Den enda övriga personen i rummet var en ung flicka med en röd scarf på huvudet. Hon var klädd i vita jeans och bar på en ryggsäck över jackan. Hennes lemmar var långa och smäckra och hon hade svårt att hålla dem stilla. En irrande hind, tänkte Love. När han satte sig ner på en stol tittade hon upp. Hennes ansiktsdrag var regelbundna som på en fint mejslad skulptur men under scarfen stack det ut en oregerlig slinga kopparrött hår.

Love blinkade i det starka lampskenet medan han orienterade sig i

rummet. När han märkte att flickan iakttog honom sade han: ”Ursäkta, men jag kunde svårligen skönja er gestalt i månskenet.”

Hon öppnade munnen i ett leende. ”Det är tyvärr bara neonljus”, sade hon. ”Och säg ’du’ till mig – det gör alla i Sverige.”

”Så vad heter mamsell... förlåt ’du’? Mitt namn är Love Almqvist.”

”Tomara.”

”Tomara! Det låter nästan som Tintomara. Är det också spanskt?”

”Nej, Tomara är ett semitiskt namn. Men mamma kallade mig ofta Mara när jag var liten, för jag var en riktig satmara. Det hade varit enklare om det stått Mara i passet. Nu räknar de mig som turkiska och därför måste jag sitta och vänta tills de kontrollerat dokumentet som min bror fixade från svenska konsulatet i Istanbul.”

”Jag blev av med mina papper i Amerika. Men förr eller senare kommer de att ändå att släppa in mig då min resa har ett bestämt syfte. Eljest hade jag varit död och förpassad till evigheten.”

”Död? Varför det? Jag ser att du är gammal, men så enormt gammal är du väl inte.”

”Jag är mycket äldre än vad du tror, kära Tomara. Men jag har något att uträtta innan jag får komma till ro.”

”Och vad då för något?”

Men Tomara fick inte veta det, då deras samtal avbröts av att gränspolisens Nicke uppenbarade sig och meddelade att hon och Love skulle få åka polisbil till Migrationsverket. ”Det betyder att vi är i Sverige på riktigt!” sade hon glädjestrålade.

”Sakta i backarna!” svarade Nicke. ”Ni är fortfarande under utredning.”

Så placerades Love och Tomara i Nickes polisbil. Love väntade helt reflexmässigt på att ett par hästar skulle spännas för fordonet men det satte igång av en egen osynlig maskin som spann som en katt. Han var nyfiken på detta nya färdmedel men ville inte ställa några frågor av rädsla för att betraktas som mindre tillräknelig.

Polisbilen kom fram till det Nationella Migrationscentret efter arbetstidens slut. På grund av flyktingströmmen var det emellertid jouröppet till klockan 22 och ömmande fall tilläts tillbringa natten på golvet i receptionen. När Love och Tomara anlände var det ganska

lugnt i lokalen. Nästan alla de flyktingar som anlant under dagen hade slussats till asylboenden och flyktingförvar på andra håll i staden. Nicke stack in sin polismössa under axelklaffen och presenterade de två nya fallen för receptionisten i luckan. De fick var sitt anmälningsformulär att fylla i. Då det var gjort anvisade hon dem plats i en tom skinnssoffa vid väggen och sade till dem att vänta där tills en av Migrationsverkets jourhavande tjänstemän fick tid att befatta sig med dem.

Loves väntan blev kortare än Tomaras. När receptionisten annonserade hans namn väckte Tomara honom genom att stryka handen över hans bleka, tärda ansikte. Emellertid tog det så lång tid för honom att öppna ögonen att hon greps av fruktan för att han kanske aldrig skulle göra det igen. Men plötsligt slog han upp dem och stirrade på henne som om hon var en himmelsk uppenbarelse. ”Vad är det... min ängel?” undrade han och grep hennes handled som om det var hans enda hållpunkt i tillvaron.

”Det är din tur nu, Love”, sade hon mjukt. ”De skall intervjua dig och bestämma vad de skall göra med dig.”

”Måtte de ej skilja oss åt!”

”Oroa dig inte! Jag sitter kvar och väntar på dig.” Hon hjälpte honom upp ur soffan och med något skatliknande steg begav han sig sedan till receptionsluckan och anmälde sig. Strax öppnades en dörr i andra änden av rummet av en medelålders man med rufsigt hår och buskiga ögonbryn. Han var klädd i en rödrutig skjorta, blå jeans och trätofflor, vilket medförde att Love trodde att han tillhörde städarna, som då och då drog förbi med sina vagnar. Först när han vinkade åt Love insåg denne sitt misstag och bad om ursäkt med ett par djupa bugningar. ”Ni får ursäkta mig, min herre! Det var er klädsel som förde mina tankar på villovägar. Den rutiga skjortan och tyget på era benkläder erinrade mig om de cowboys jag såg på hästryggen i Texas.”

Tjänstemannen gav honom en undrande blick medan han förde in honom i det lilla intervjurummet. ”Jag tycker nog att det är du som har litet märkliga kläder”, svarade han. ”Slängkappa och bredbrättad hatt – det är inte ofta man ser det på stan. Varifrån kommer den utstyrseln?” Han föreställde sig att den papperslöses svar skulle ge något tips om hans identitet.

”Slängkappan har jag köpt hos Morrison i Philadelphia”, sade Love och slog sig ner i besöksstolen. ”Och hatten har jag plockat jag upp på slagfältet vid Gettysburg.”

Migrationstjänstemannen gjorde hastigt en anteckning i ett formulär och tittade sedan upp igen. ”Vi har nu en kvart att ägna åt ditt fall. Eftersom du inte har några papper får du själv lämna oss de uppgifter vi behöver för utredningen”, sade han och tog av sig armbandsklockan och lade den på bordet.

Love tittade intresserat på den lilla runda urtavlan. På hans tid hade det inte funnits några armbandsur utan bara fickur, ofta stora och skrymmande. Så han ger mig alltså endast en kvart, tänkte han. Det var som om tiden liksom klockorna blivit mindre i det moderna tidevarvet.

”Det är därför viktigt att du ger mig korrekta upplysningar och inte dukar upp historier som om hatten från det amerikanska inbördeskriget”, fortsatte tjänstemannen med träskorna. Han hade nyligen sett filmen *Gettysburg* på Victoriateatern och var därför väl bekant med den historiska drabbningen. Sedan slog han om till en vänligare ton, avsedd att bygga upp en förtroendefull relation till den intervjuade: ”Det är viktigt att vi kan lita på varandra. Jag heter Klas Hagelid men du får gärna säga Klas.”

”Tack, min broder!” sade Love och bugade sig igen. ”Jag lovar att svara så sannfärdigt jag kan, fast det kan hända att minnet stundom sviker.” Han tog upp sjöskumspipan och tobakspungen ur fickan för att bjuda Hagelid på ett bloss som ett slags fredspipa.

Men denne skakade på huvudet och pekade mot en skylt där det stod RÖKNING FÖRBJUDEN. ”Till att börja med vore jag tacksam om du uppgav ditt riktiga efternamn och samtliga förnamn”, sade han när Love en smula skamset stoppat ner pipan igen.

”Almqvist, Carl Jonas Louis, enligt dopattesten. Men Love är mitt författarnamn.”

Migrationstjänstemannen gjorde inte min av att ha hört diktarens namn förut utan fortsatte entonigt: ”Födelseort?”

”Stockholm, Klara församling.”

”Personnummer?”

Love såg förvånad ut. ”Har en person även ett nummer?”

”Alla i Sverige födda har ett personnummer, men du har kanske glömt ditt?”, svarade Hagelid tåligt. Han hade även tidigare intervjuat halvt senila personer som knappast visste vad de hette. ”Vi kan skriva när du föddes, så får vi ta personnumret sedan.”

”Den 28 november 1793.”

”Du menar 1937?” fortsatte migrationstjänstemannen med samma tålmod. ”Då skulle du fylla åttiofem i höst.”

Då Love erinrade sig att han befann sig i ett annat sekel svarade han snabbt. ”Gott! Åttiofem år går an.”

”Är du medellös?”

”O långt ifrån! Jag har ett större belopp i svenska sedlar som jag växlade in för mina dollar i Hamburg.”

”Hm”, sade Hagelid och fortsatte: ”Var och när lämnade du Sverige?”

Love gav honom en fjärrskådande blick. ”Jag for från Helsingborg till Helsingör på den tid det begav sig.”

”Och därifrån?”

”Till Tyskland och London, och sedan med båtlägenhet till Amerikas Förenta Stater.”

”Och hur länge vistades du där?”

”I femton år.”

Hagelid såg brydd ut men återgick till sitt formulär. ”På vilken värdegrund ansöker du om uppehållstillstånd i Sverige?”

”Värdegrund?”

”Ja, vårt arbete måste baseras på en värdegrund och jag vore tacksam om du kunde ange någon som är tillämplig i ditt fall.”

”Att jag är född svensk torde väl respekteras.”

Hagelid såg lättad ut. ”Bra! Respekt för den enskilda människan är en av de principer som anförs av Statens kompetensråd.” Han skrev ytterligare några rader i datorformuläret med sin elektroniska penna. ”Det där var bara några rutinfrågor”, förklarade han sedan för att inte ytterligare oroa den gamle mannen. ”Nu skulle jag vilja veta vad du gjorde i Köpenhamn innan du kom till Hyllie.” Egentligen trodde han inte på ett ord av vad Love hittills deklarerat utan hade på ett flertal

ställen noterat ”bristande verklighetssinne” och ”hallucinationer” som om det var fråga om en sjukjournal.

Love funderade länge på Hagelids sista fråga. Han ville inte röja sitt verkliga ärende i Sverige till en lägre migrationstjänsteman i Malmö, då det kunde lägga hinder i vägen för hans vidare färd. Hans avsikt var att överlämna sig till polismästaren i Stockholm, vars föregångare hade lett brottsutredningen mot honom. ”Jag passerade blott Köpenhamn, ehuru jag gärna hade besökt denna stad som alltid visat mig betydande hjärtlighet när jag uppträtt där.”

Nu fabulerar han igen, tänkte Hagelid. ”Vart hade du tänkt åka från Malmö?” fortsatte han i förhoppning om att Love skulle avslöja sin hemhörighet.

”Jag är på väg till Stockholm, där jag har ett angeläget ärende. Och jag hoppas komma dit så snart som möjligt. Säg mig, min herre, finns det järnvägsdiligenser också nattetid?”

Hagelid nickade. ”Visst, men innan vi kommer så långt behöver du något att äta. Jag skall jag ge dig en matbiljett till kafeterian. Du kan vänta där medan jag rådgör om ditt fall med mina kollegor.”

Love drog ihop ögonen till smala springor. ”Så ni avser att kvarhålla min person ytterligare en tid?”

Hagelid ansträngde sig att vara vänlig mot den ålderssvage gamlingen. ”Jag lovar att vi snart skall finna en tillfredsställande lösning på ditt fall”, sade han. ”Jag har bara en fråga till: har du någon anhörig i Stockholm eller någon annanstans som vi kan kontakta?”

Love erinrade sig med vemod att hans barn aldrig gift sig och nöjde sig med att besvara frågan med en huvudskakning. Hagelid gjorde ytterligare en anteckning, reste sig ur sin stol och förde sedan Love till kafeterian på bottenvåningen. Han var övertygad om att den vilsegångne gubben hörde hemma hos de sociala myndigheterna snarare än på Migrationsverket. Sedan fick de avgöra om den rätta platsen för honom var mentalsjukhuset S:t Lars i Lund eller Segevångsgården i Malmö där man brukade omhänderta senila åldringar.

*

Medan Tomara satt och väntade i receptionen tog hon fram mobiltelefonen och ringde till sin bror för att berätta att hon anlänt till Migrationsverket i Malmö.

”Då kommer jag och hämtar dig med en gång”, svarade Junnus som befann sig i hamnen i ett annat ärende.

”Men jag har inte fått mitt inresetillstånd ännu.”

”Något problem?”

”Polisen håller på att titta närmare på mitt dokument. De säger att det är något konstigt med stämpeln.”

Hennes uppgift förvånade inte Junnus, som själv tillverkat den. Han insåg därför att det gällde att handla snabbt. ”Jag kommer och hämtar dig ändå”, svarade han. ”Annars är risken att de tar dig i förvar.”

”Men jag kan väl inte bara ge mig av utan giltigt tillstånd.”

”Du skulle inte vara den enda.”

Kvällens tystnad hade lagt sig över receptionen. I avvaktan på att Love skulle återkomma från sin intervju började Tomara surfa på mobilen. Hennes nye vän hade sagt att han var skriftställare och hon googlade på ”Love Almqvist”. Hon hade aldrig hört talas om honom, men uppenbarligen var han välkänd i Sverige då han upptog en hel sida på Wikipedia:

Carl Jonas Love Almqvist, född 28 november 1793 i Stockholm, död 26 september 1866 i Bremen, var en svensk författare, lärare, präst och tonsättare.

Almqvist växte upp i Roslagen där han beskrivit olika platser med stark hemkänsla. År 1808 antogs han som student vid Uppsala universitet och tog magisterexamen. År 1823 reste han till Värmland och gifte sig med Anna Maria Andersdotter Lundström. Efter några år som lärare blev han rektor för Nya elementarskolan. År 1839 anställdes han av *Aftonbladet*, och kom därefter nästan uteslutande att verka som journalist och författare. Sedan han förvägrats tjänst som professor och kyrkoherde fick han en allt sämre ekonomi och kom i händerna på procentare. År 1851 flydde han till USA anklagad för bedrägeri och förgiftningsförsök. Efter en ambulerande tillvaro gifte han om sig i Philadelphia utan att vara skild i Sverige.

År 1865 lämnade han USA och begav sig till Tyskland där han dog året därpå. En stor del av hans skönlitterära produktion är samlad inom ramberättelsen *Törnrosens bok*.

Tomara knäppte av mobilen. Den biografiska skissen bekräftade inte bara vad han själv berättat om sitt märkliga liv utan också hans påstående att han återkommit från Amerika. Men hur var detta möjligt? Hur kunde någon återkomma från de döda utom i drömmarna? Hennes farmor hade trott på djinner som levde parallellt med människorna och tog skepnaden av äldre män. Hon hade berättat att en del av dem var onda och ville skada, medan andra var goda och ville hjälpa. Kanske var Love en sådan gammal djinn?

Hans biografi gav inget klart besked om vad han var för slags djinn, men det gjorde hans ögon. De var på en gång fjärrskådande och sorgsna och vädjade till Tomaras skyddsinstinkt. Samtidigt var det något mystiskt och demoniskt över honom. Kanske var han en färlig bekantskap. Om Junnus dök upp medan han var borta på sin intervju kunde hon åka ifrån honom som om de aldrig träffats. Men hon insåg genast att hon aldrig skulle kunna göra det. Hur skulle han kunna klara sig ensam i världen som förändrats så mycket under hans långa bortavaro? Men varför drog hans intervju ut så länge? Tänk om Junnus dök upp först och insisterade på att de omedelbart skulle ge sig iväg?

Hon hörde en bil närma sig byggnaden men den passerade och det blev tyst igen. Sverige var så stilla, allting gick så långsamt, människorna förflyttade sig med små rörelser och låga röster – vilken skillnad mot Turkiet! Hon tog upp en bok ur ryggsäcken men kunde inte koncentrera sig utan gick i stället till receptionisten för att höra om det fanns några nyheter om hennes inresetillstånd. Men receptionisten var upptagen i telefon. Tomara uppfattade strax att samtalet gällde Love. ”Ok, då ringer jag till färdtjänst eller behövs det en ambulans? Jag säger att det gäller en körning av en äldre man till psykakuten... Och att de kan hämta honom här i kafeterian.” När receptionisten avslutat samtalet och uppmärksammade Tomara berättade hon att polisen skulle komma och hämta in henne igen för att utreda hur hon hade fått sitt resedokument.

Tomara ringde genast till Junnus, som lovade att infinna sig inom tio minuter. Eftersom hon inte ville överge Love skyndade hon till kafeterian där han satt vid ett hörnbord och åt. Han hälsade på henne med ett skuldmedvetet ansiktsuttryck. ”Min kära ängel! Jag förmådde icke motstå en tallrik köttbullar med lingonbär.”

”Vi måste härifrån snabbt, annars råkar vi illa ut”, förklarade hon.

Van vid hastiga uppbrott reste sig Love med betydande vighet. Då kafeterian hade en egen utgång behövde de inte gå tillbaka genom receptionen. Väl ute ur byggnaden följde de en syrenhäck i halvmörkret och ställde sig att vänta på Junnus så nära ingången som de vågade. Tomaras hjärta bultade då hon var rädd att polisen skulle hinna före Junnus. Men Love var lugn som en filbunke, snarast stimulerad av uppbrottet. Efter fem minuter uppenbarade sig en ruffig vit skåpbil och stannade utanför Migrationsverkets parkeringsplats. Ur fordonet hoppade en tanig ung man med en gles skepparkrans. Men det svarta håret var rikligt och hängde i klasar över kamouflagejackan, vilket gav ett Jesuslikt intryck. Han tog ett par hastiga steg mot byggnaden men stannade upp när han fick syn på Tomara. Hon skyndade genast mot honom och Love följde efter på ett par stegs avstånd.

Junnus öppnade hastigt bildörren för Tomara, varefter hans uppmärksamhet fångades av den egendomligt klädde mannen som stod bakom hans syster och iakttog honom. Automatiskt stack han ner handen i sin bältesväska efter sin fällkniv med krokigt blad. Men när han såg att det rörde sig om en gammal gubbe, som Tomara dessutom verkade känna, frågade han: ”Vem är det där?”

”Det är en god vän som jag lovat att få komma med oss till Stockholm.”

Junnus gjorde en avvärande gest. ”Varför det? Han kan väl åka dit själv. Det finns både tåg och flyg.”

”Han är gammal och litet desorienterad. Du som blivit religiös – kom ihåg vad Profeten sagt: Den som inte visar omtanke med de gamla och svaga tillhör inte oss.”

Eftersom Junnus var väl bekant med denna hadith opponerade han sig inte vidare utan hjälpte den gamle mannen in i bilen. Sedan denne satt sig till rätta i baksätet med sina långa ben tackade han

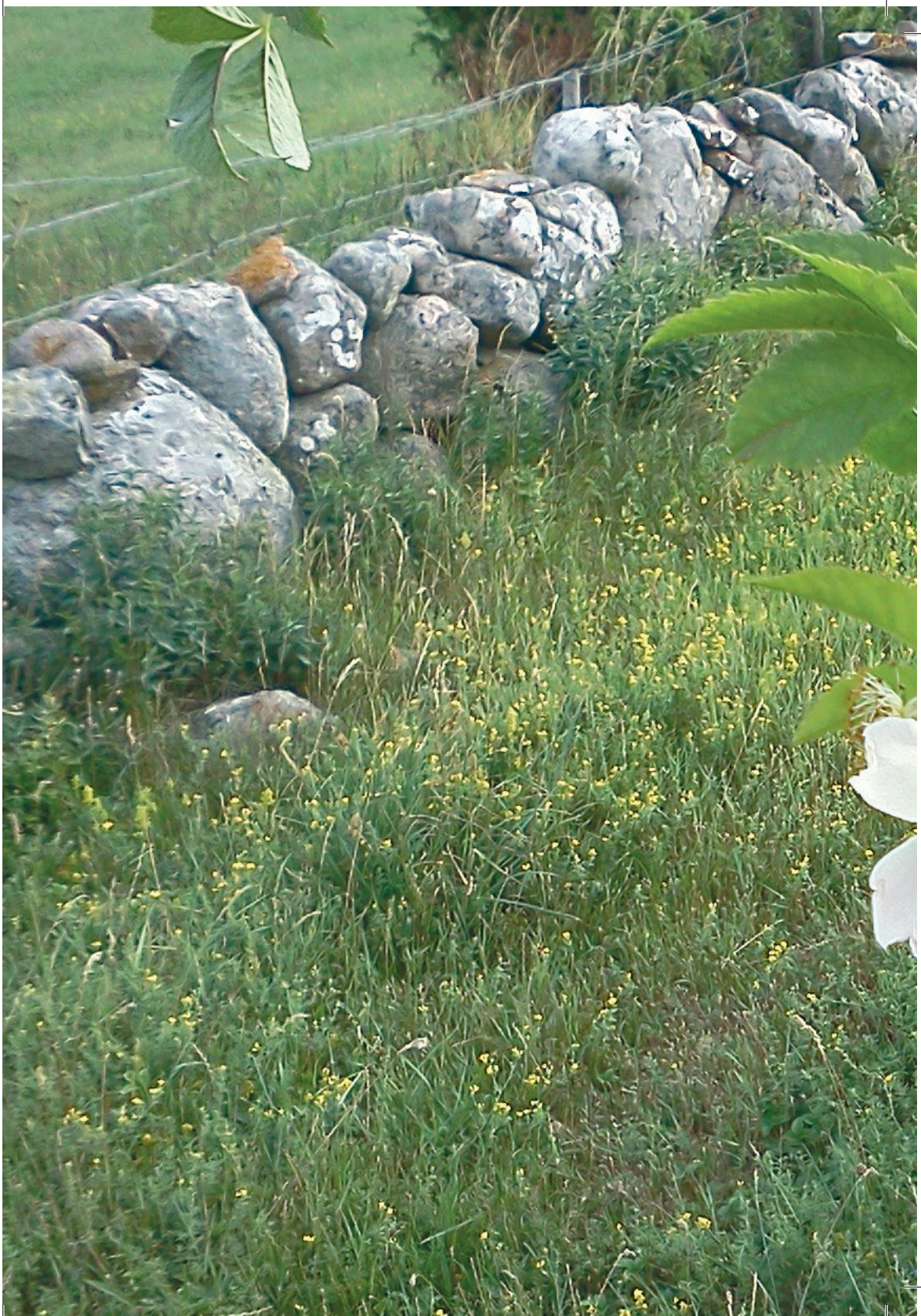
Junnus varmt: ”Unge man, det är ett stort nöje för mig att stifta din bekantskap! Jag ber om överseende för att jag är en smula haj för dessa självgående maskiner.”

”Om du hellre vill ta nattåget kör jag dig gärna till stationen, farfar.”

”O nej då!” svarade Love. ”Bättre resesällskap än ni, kära ungdomar, kan jag icke tänka mig.”

*Almqvists hatt, pipa, glasögon och pennor,
nu på Nordiska museet. Foto Mats Landin.*

GUNILLA HERMANSSON

Döttrarna och porträtten

Om Signe Hebbe och Mia Almqvist

Hade det varit i dag, hade de skrivit var sitt autofiktivt verk och suttit i tv-soffor en säsong eller två för att berätta om hur det är att vara barn till skandalomsusade kändisar och hur det påverkat deras eget skapande. Men nu var det 1800-tal, och de dyrkade sin far och sin mor. Den ena sjöng, den andra tystnade: Signe Hebbe och Mia Almqvist. Porträtt i ord och porträtt i bild spelar en viss roll i deras utbyte och det de lämnade efter sig. Kontakten dem emellan etablerades förstås genom vänskapen mellan Wendela Hebbe och Carl Jonas Love Almqvist. Det var framförallt deras porträtt döttrarna var måna om att lyfta fram och justera för eftervärlden. Men mitt i det projektet hade de tydligen en förmåga att se varandra, hur olika de än var.

Signe Hebbe (1837–1925) var Wendela Hebbes yngsta dotter. Hon var endast två år när fadern Clemens Hebbe flydde utomlands och lät familjen reda ut konkursboet. Wendelas kraftansträngning för att försörja sig själv och döttrarna är välkänd. I Stockholm fick Signe – liksom tidigare den åtta år äldre Mia – gå i Adolf Lindblads musikskola. Hon ansågs då bara ha viss talang, men hon uppmuntrades ivrigt av modern och extrapappan/onkeln, Aftonbladsredaktören Lars Hierta. Det gällde att både få möjlighet att utöva konst och att skaffa sig en försörjning, och Signe lyckades med båda delarna: hon blev elev på Kungliga Teatern redan som tolvåring, fick sedan en internationell karriär som operasångare (trots åtskilliga motgångar) och var en skådespelarbegåvning som påverkade en hel generation av sångare genom sin undervisning i sång och dramatik på 1880-talet och fram till sin död. Ellen Key omtalade henne som ”en bland de mycket få *geniala* kvinnor som den svenska konsten kan förete”.¹ Brita Hebbe beskrev henne som ”diva, furie och ängel i en person”, vars enda livslånga passion var den älskade modern.²

Signe Hebbe som Margareta i Faust, foto Waldemar Dahllöf.

I *Signe Hebbes minnen, samlade och efter muntlig berättelse nedskrivna av Hildur Dixelius-Brettner* (1919) framställs Signe genom en blandning av citat och tredjepersonsberättelse, men porträttet som tecknas av Wendela är nästan lika centralt. Det har framhållits att varken det ena eller det andra porträttet är fullt tillförlitligt. Särskilt har Wendelas förhållande till Hierta och hur det påverkade Signes karriär både negativt och positivt rensats bort.³ Två erinringar bland dessa minnen rör dock Almqvist och sticker ut genom sättet på vilket de tvärs genom decennierna inkluderar barnets och den unga vuxnas perspektiv och känslomässiga kluvenhet. Den ena berör Signe, den andra Mia.

Signes upplevelse handlade om att få en blick på sig, att på en gång bli sedd och bedömd av en bland de många intressanta människor som tog moderns tid, uppmärksamhet och omsorg i anspråk, och därmed var både en tillgång för och ett hot mot barnet Signe. Hennes första minne av Almqvist var en höstkväll då Wendela och Almqvist satt och pratade framför brasan, och hon själv bara var fyra år. Dixelius-Brettner citerar och kommenterar:

”Mamma och Almqvist sutto framför brasan i mammas rum och språkade. Jag kom in, kröp upp i mammas knä, och då jag frös om mina fötter tog jag af mina skor och strumpor och värmdem. Almqvist satt och såg på mina små fötter, så tog han upp den ena och kysste den så snällt.” Men samma kväll fällde lilla Signe bittra tårar för Almqvists skull. Där hon satt och dåsade i mammas knä, hörde hon Almqvist, som antagligen trodde, att hon somnat, säga: ”Flickan är ju rödhårig.” Att vara rödhårig var i hennes mornande föreställning något fasansfullt. Hon hade betraktat Almqvist med av förskräckelse vitt uppspärrade ögon, så hade hon på sina bara fötter störtat ut till moster Pella, där hon gråtit förtvivlans tårar över Almqvists omilda kritik.⁴

Den omilda blicken kom nog inte bara från Almqvists håll. Kontrasten till den bildsköna modern och de lika vackra systrarna var enligt källorna (inklusive Signe själv) påfallande och av andra i kretsarna beskrevs hon rent ut som ”lilla fula Signe”, ”den grimme Ælling”, ”Glofectus” och liknande. Enligt Inga Lewenhaupt var Almqvist i själva verket den enda som ibland omtalade henne som ”lilla vackra Signe”.⁵ Enligt hennes minnen brydde Signe sig inte, och senare i livet skördade hon drivor av komplimanger för både skönhet och konstnärskap. I en rad teckningar, som reproducerats i memoarboken, skapade hon dock roliga men också rätt skoningslösa karikatyror av sig själv (och andra).⁶ Hon fick tidigt en ironisk-distanserad blick på sig själv.

Maria Lovisa Almqvist (1829–1893) – med smeknamnet Mia, som jag valt att använda här – skulle fylla 22 år samma höst som hennes far flydde över Atlanten och lät sin familj reda ut den ekonomiska härvan och de allvarliga anklagelserna. Det var hon, modern och en piga som fick ta emot polisen i hemmet och förhørsprotokollen citerades noggrant i tidningarna.⁷ Maria, Ludvig och Mia klarade sig ekonomiskt genom åren med hjälp av vissa medel Almqvist hade fört över på dem, genom att Maria drev ett pensionat i Stockholm och genom stöd från Almqvists bror Fridolf.

Enligt Signe manade hon fram Mias smärtsamma minnesbild från den tiden genom att helt enkelt fråga det som alla undrade:

Självporträtt, teckning av Signe Hebbe, Drottningholms teatermuseum.

”Säg mig uppriktigt, Maria,” sade Signe Hebbe en gång vid långt senare år till Maria Almqvist, dottern, ”trodde *ni*, du och Ludvig, någonsin att er far var skyldig?” Och Maria hade sett på henne med sina stora ögon, som alltjämt bibehöll något av ett barns uttryck: ”Kan du tänka dig, at *vi* skulle tro något sådant om pappa, han som var så snäll. Men i första ögonblicket – han hade ju skenet så starkt emot sig, vi blevo som bedövade – vi rycktes liksom med av den allmänna stormen emot honom.” Och hon berättade, huru faderns porträtt (målat i olja av Krafft), som prydde familjens bästa rum, togs ned och bars upp på vinden, där det ställdes med bilden mot väggen. ”Men då ingen såg oss, brukade Ludvig och jag smyga oss upp. Vi vände på porträttet och så sutto vi framför det och gräto.”⁸

Tjugoåringarna som smög sig upp på vinden för att gråta framför faderns porträtt utgör en hjärtskärande bild i sig. Men smärtpunkten i Mias svar på frågan ligger i just minnet om hur omständigheterna mitt i all kärlek och saknad ändå fick hennes tro på honom att vackla, där och då.

Katastrofen 1851 band samman Signe och Mia ytterligare. Grundvalen för Hebbornas egen välfärd hotades för en tid, när Lars Hierta tvingades bort från tidningsvärlden, men Wendela och Signe var också

bland de få som hjälpte och stöttade de kvarlämnade Almqvistarna. Hebborna hade även egna skandaler att hantera. När Signes hemliga bror Eduard – Wendelas och Lars Hiertas kärleksbarn – bodde i Stockholm en vända år 1862, var den då tioåriga pojken inackorderad hos Maria Almqvist.⁹

Det var Signe som i sina *Minnen* uttryckligen fastslog att Wendela aldrig trodde på Almqvists skuld.¹⁰ Hon meddelade inte vad hon själv trodde, men kommentaren placerades precis före passagen i vilken Mia fick berätta om tavlan på vinden och sina egna tvivel. Åtminstone medan Almqvist fortfarande levde i Sverige var Wendela en av dem som gärna sjöng Almqvists kompositioner i vänners sällskap.¹¹ Den professionella sångerskan Signe framförde i sin tur ofta Wendelas egna kompositioner eller sångtexter (det gjorde även Jenny Lind), men det verkar inte som att hon någonsin lyfte fram Almqvists musikaliska fantasier i sina konserter.¹²

De flesta av Almqvists biografister som har intresserat sig något för Mia framhäver hennes sorg över att hon inte hann fram till Bremen i tid när Almqvist låg på sin dödsbädd, den känslomässiga stressen över förväxlade kistor, och den laddade bilden av rosen som skulle vara kännetecknet på vilken grav som var Almqvists. Signe formulerar det:

Maria Almqvists tankar rörde sig mycket om fadern. Hon talade gärna om honom och alltid med samma ömhet. ”Två gånger såg jag henne fälla tårar, vid broderns död och då hon berättade, att hon kommit för sent till faderns dödsbädd”. Från Bremen hade hon fått underrättelse att fadern där låg för döden och önskade se henne. Hon hade genast rest ned men kommit för sent.¹³

Den sista meningen är en sanning med modifikation. Almqvist vistades i över ett år i Bremen innan Mia påbörjade resan ner. Kanske ville Fridolf inte ge henne resemedel förrän det verkade akut (han var själv nere en vända när Almqvist blev sjuk), men förmodligen handlade det om hennes egen känslomässiga utmattning efter femton års saknad, så som Johan Svedjedal antyder i sin biografi.¹⁴ Att sorgen efteråt var äkta finns ingen anledning att betvivla.

Signe var tydligt medveten om att det skulle finnas ett stort intresse för vad hon kunde meddela om författaren Almqvist i sina minnen, och mycket av detta har också uppmärksammats av forskningen: hans spöklika, tassande gång, hans gladlynthet, hans varma vänskap utan erotiska krav, hans brev till Wendela om kärlek, songes, framtidsplaner och vardagsdetaljer. Men Signe kan ändå inte låta bli att ge Mia utrymme i texten på flera ställen. Vad hon såg var inte bara ett offer, utan också en glad och livlig kvinna med en begåvning utöver det vanliga:

Livet bragte hans 'lilla Mia' långt mera törnen än rosor. Hon ägde i flera avseenden faderns rika begåvning. Hon ägde ett ovanligt poetiskt sinne, var sällsynt musikalisk, skrev och talade med lätthet flera språk. För teckning ägde hon också goda anlag. Även till utseendet liknade hon sin far, samma ovala ansikte, reguljära näsa och skära hy. Hon ägde ett glatt och livligt lynne, även det, som hon själv påstod, ett arv efter fadern. Tillsammans med brodern Ludvig levde hon ett stilla, indraget liv. Den ömmaste kärlek och varmaste sympati bundo de båda syskonen samman. Almqvist, som alltid varit en öm far, hade genom en livränta eller något dylikt ekonomiskt tryggt deras framtid, så till vida att de aldrig behövde lida nöd. Även hade brodern sin pension. Deras anspråk voro små, de ägde medel till det oundgängligaste av livets nödtorft, men ej heller mera.

Mot slutet av 70-talet hemsöktes Maria Almqvist av en svår reumatisk värk, som inom kort gjorde henne till krympling. Efter detta bodde de båda syskonen någon tid i Södertälje. Jag kan ännu se dem komma på vägen under björkarna fram mot Snäckviken, Maria sittande i en liten vagn, som brodern sköt framför sig".¹⁵

Vad hände med Mias poetiska sinne, hennes musikalitet, hennes teckning?

Hon betraktades som den begåvade av Almqvists två barn.¹⁶ I ett brev till Almqvist från november 1842 nämner exempelvis Wendela "lilla Marias" "goda naturanlag" som hon och fru Lindblad tyckte skulle odlas i Stockholm medan tid var, särskilt som Almqvist själv var så upptagen med domkapitlet i Uppsala och lexikonskrivande.¹⁷ Medan Mia var elev hos Lindblad runt 1843–1844, bad han också Wendela

titta till henne ibland och kontrollera ”hur hon folkar sig”.¹⁸ I motsats till Signe ledde lektionerna dock inte till en karriär inom musiken eller teatern. Inte heller tecknandet var något som utvecklades. I brevväxlingen mellan familjen och Almqvist under Amerikatiden framgår det förvisso att både Mia och Ludvig har tagit upp oljemålning, men det var tydligen mest en privat fritidssyssla.¹⁹

Som de flesta flickor i hennes generation och klass skrev Mia verser. Förutom några brev verkar dock inget finnas kvar av hennes hand. Föll det henne aldrig in att våga sig på att skriva på allvar? Hon hade tillräckligt med föredömen kring sig, av båda könen, kan tyckas, men också andra modeller av kvinnors liv och arbete – inte minst modern Maria, som aldrig riktigt räknades i de illustra sammanhang Almqvist rörde sig i. Det finns två olika versioner av hur Mias tidiga försök bemöttes av fadern, båda förmedlade genom Ellen Key. För sitt arbete på skriften om Almqvist som Sveriges mest moderna diktare uppsökte Key dottern i januari 1893. Enligt anteckningarna som hon skrev efter intervjun ska Mia ha sagt att Almqvist aldrig berömde hennes utbildningsmässiga framsteg, och det verkar som att minnet av detta ledde tankarna till hur han reagerade på en mer eller mindre outtalad fråga om författarskap:

[...] han ansåg flit som plikt, ej alls att tala om; så på dylika sätt skämde han alls ej bort barnen, blott genom ömhet, omtanka, vakenhet för deras känslor; de motades aldrig bort, de lefde med föräldrarne och kände lycka bara att vara i hans närhet. – Hon skref som barn, och han sade henne att han nog såg af hennes bref etc att hon skulle kunna lära sig författa men menade att detta borde vara helt, fullt lifsallvar, icke diletterteri och uppmuntrade det ej, ty han menade att blott det *oemotståndliga* i den vägen betydde något.²⁰

I den tryckta skriften blev frågan om att ”lära sig författa” formulerad på ett något mindre hantverksmässigt sätt: ”Jag skref vers som barn, men han hvarken afmuntrade eller uppmuntrade mig. Att dikta, det är helt, fullt lifsallvar, sade han, och man bör endast göra det, när det är oemotståndligt.”²¹ Det var nog inte så lätt för den unga Mia att lista ut

huruvida hon hade en talang att utveckla eller inte utifrån ett sådant besked, men tillräckligt oemotståndligt var begäret tydligen inte. Hon blev i stället en ivrig läsare, som sin älskade mamma.

Hon utbildade sig till lärarinna, enligt Ernst Almqvist.²² Hur hon arbetade framgår inte av de biografiska uppgifterna, eller om hon arbetade alls. Att döma av Almqvists svarsbrev från Amerika bekostade Fridolf en resa till Frankrike och Schweiz 1855–1856, där hon turistade, delvis ensam, och samtidigt hade ett visst fokus på musik. Almqvist skrev uppmuntrande om musiken: ”jag är viss du vill nu oafbrutet fortgå derpå så dugtigt, att det blir någonting rätt galant deraf”. Han citerar också Mias brev, där hon beskriver hur hon njuter av själva brevskrivandet: ”jag har ingenting just att skrifva om som Pappa finner, men jag tycker det är så roligt under det jag skrifer till Pappa, [...] *Vi skola göra afståndet oss emellan till ingenting*, jag skall skrifva om allting, som pappa nog också märkt att jag är fallen för, [...]”.²³ Efter hemkomsten skänkte Fridolf henne ett nytt piano.²⁴

1857–1858 åkte hon iväg igen till Schweiz och Tyskland. Hon började då närma sig 30. Almqvist undrade i sitt brev över att hon bara skulle lära sig tyska, rita och måla med syfte att få en god plats i England: ”(du nämner ej *spela?*)”.²⁵ Brevskrivande lockade mindre nu, och Mia hade uttryckt en känsla av att hon och fadern vuxit från varandra. I Dresden fick hon reda på att en man hon älskade förlovat sig med en annan, menar Ernst Almqvist, och drabbades av något vi i dag förmodligen skulle kalla en depression. Efter det kunde hon ”knappast vidare tjänstgöra”.²⁶ Mia själv tycks helt enkelt ha meddelat fadern att hon blev sjuk i Dresden och inte räknade med att bli helt återställd.²⁷ Jenny Lind hade varit i Dresden vid samma tid och visat Mia vänlig uppmärksamhet. Hon förärade henne bland annat en liten vas, som Mia sedan gav vidare till operasångaren och Lind-beundraren Signe i julklapp.

Ernst Almqvist vet berätta att Ludvig Almqvist, som blev militär, var en ”hjärtans snäll” man med ”små talanger”, passiv och ”föga bemärkt”, känslös och generös. Mia beskrev han som en intelligent, klar och redig kvinna, och hon utövade liksom sin bror självuppofterande välgörenhet.²⁸ Hjälploshet var dock det intrycket han fick av

båda Mariorna och Ludvig efter katastrofen, och han avslutar sina porträtt av de två barnen i en rätt dömande ton:

Syskonen göra det intrycket, att arbetskraften ej räckte till, när de skulle tillgodogöra sig sina talanger och öfriga gåvor. Därest de ägde förmåga af stark koncentration – och detta synes åtminstone varit förhållandet med dottern, så kom denna förmåga knappt i bruk. Båda syskonen saknade krafter för ett tungt själens arbete. De saknade också företagsamhet.²⁹

Enligt Johan Svedjedal hade Mia i alla fall tillräckligt med energi för att försöka arbeta på faderns eftermäle och/eller rädda en ekonomisk bärgning ur hans författarskap. Hon letade efter ett förlag som ville ge ut *Törnrosens bok* i ny upplaga 1868. Ingen ville ta i det, och 1873 sålde hon och Ludvig rättigheterna till Bonniers.³⁰

När både Ludvig och deras trotjänarinna Kristin dog på 1880-talet blev livet ytterst ensamt, berättar Signe, och Mia riktade sin kärlek mot duvorna på fönsterblecket och en katt som höll henne sällskap, jämte böckerna förstås: ”Läsning var hennes käraste sysselsättning. Bibeln genomläste hon flera gånger och med stort intresse fördjupade hon sig i teosofiska arbeten”.³¹ Ellen Keys intryck från 1893 stämmer med Signes, mer än med Ernst Almquists: ”Hon är liten, med markerade, stora drag, blå ögon och en något hektisk färg, mycket ungdomligt spänstig i tal och själskrafter och sinnesorganer och roar sig med att mata duvor, att läsa teosofi och minnas”.³²

I ett brev till Signe från augusti 1891 beskriver denna fortfarande i själskrafter och tal spänstiga kvinna hur hon beundrar Wendelas arbete och förmåga att hålla sig verksam, även i hög ålder:

Jag tycker hon är så märkvärdig med sitt litterära arbete vid den åldern – hon skriver, hon läser och samlar således fortfarande skatter i sin ideella skattkammare; hvad detta är olikt de flesta andra människor [...] Hålls hon på det varmaste ifrån mig – vi äro visserligen icke jämbördiga eftersom jag är ingenting, men äfven jag har i en viss riktning vidgat min tankefer på sednare tiden – du förstår alltför väl åt hvilket håll – detta må vara riktigt eller ej, men den

teosofiska åskådningen har fattat mig med all makt, med den kraft som jag tänker endast det sanna och rätta kan. [...] teosofien frågar icke stort efter det gudsnådliga, devotion i den vanliga formen, utan vänder sig till vårt förstånd och fordrar ansträngning af våra bästa förmögenheter – hvilka på så sätt skola utvecklas och kanske, efter lång tid, komma till en slags blomstring.³³

Utan någon påfallande ton av bitterhet omtalade alltså Mia sig själv som ett ”ingenting”, som icke desto mindre lade stora krafter på att vidga sin tankesfär.

När och hur porträttet av Almqvist togs ner från vinden framgår inte. Men åtminstone när Mia fick egna rum, fick det en paradplats: ”Ovanför soffan i Maria Almqvists rum hängde till det sista två porträtt i olja, det ena av fadern (av Mazér), det andra av Maria själv som liten ljuslockig, rundkindad flicka (även detta troligen av Mazér)”.³⁴ En färgreproduktion av detta barnporträtt av Mia kan beskådas i andra volymen av Svedjedals biografi. Nationalmuseet äger ett annat porträtt av henne, målat just ett par år före katastrofen.

John Rosendahl: Maria Lovisa Almqvist (1829–1893), dotter till Carl Jonas Ludvig Almqvist, 1849, Nationalmuseum.³⁵

Det går att se vissa likheter mellan denna sista, tysta Almqvist och den som till slut överlevde genom sina geniala verk. Talande nog donerade

Mia faderns porträtt till Nordiska museet och sitt eget till Signe, som sedan lämnade även detta till samma museum.³⁶

När Mia dog begravdes hon vid sidan av Ludvig på Solna kyrkogård. Var Almqvists fru begravdes framgår inte. För Mia bidrog Signe Hebbe till att ordna en sten med en strof ur en av Almqvists sällsyn- ta metriska, rimmade dikter, ”Gammal-verser (Till min syster)”, som hade publicerats i sin helhet första gången 1845 i Wendela Hebbes samling *Svenska skalde-stycken för ungdom* (1845):³⁷

Ånyo oss en bättre morgon stundar;
Som rosen uppslår ögat ur sin knopp,
Så skall det öga, som i grafven blundar,
Uppvakna friskt och ungt till himmelskt hopp.

Samma dikt sattes som motto för en minnesruna med titeln ”En vissnad ros” i tidningen *Hvad Nytt Från Stockholm*. Den utgjorde ett sammandrag av flera av de karakteristiker som redan har citerats ovan från Signes *Minnen*. Något som av svårgenomskådliga orsaker skurits bort i det senare verket var påståendet att den åldrande Mias favorit- lektyr inte enbart bestod i Bibeln och teosofiska arbeten: ”På hennes bord saknades aldrig ’Törnrosens bok’.³⁸

Denna omsorg, visad den ena dottern av den andra, fick inte stå kvar. När Almqvists stoft flyttades till Sverige 1901 togs gravstenen bort och ersattes av det som Signe kallar ”Törnrosskaldens monu- ment”, men som bekant är en rätt anspråkslös sten. Med denna sena hyllningsgest till den store skalden tystades på sätt och vis både något av dottern och fadern ner. Monument kan bidra såväl till minne som till glömska.

NOTER

- 1 Ellen Key, ”Företal”, *Signe Hebbes minnen, samlade och efter muntlig berättelse nedskrivna av Hildur Dixelius-Brettner*, Stockholm: Åhlén & Åkerlund, 1919 [härefter *Minnen*], s. 12.
- 2 Brita Hebbe, *Wendela: En modern 1800-talskvinna*, Stockholm: Natur

- och kultur, 2. uppl. 1974, s. 284. Bilden av relationen mellan mor och dotter bekräftades av Ellen Key i hennes förord till Signe Hebbes minnen.
- 3 Redan Key påpekar att Signe har varit selektiv av hänsyn till levande och efterlevande och att det kan finnas ”ett och annat minnesfel” (Key, ”Företal”, s. 11). Inga Lewenhaupts dom är strängare, se *Signe Hebbe (1837–1925): Skådespelerska, operasångerska, pedagog*, Stockholm: Institutionen för teater- och filmvetenskap, 1988, s. 2–3.
 - 4 *Minnen*, s. 85.
 - 5 Lewenhaupt, *Signe Hebbe*, s. 14.
 - 6 Något bättre reproduktioner även i Lewenhaupt, *Signe Hebbe*.
 - 7 Se t.ex. *Aftonbladet* 1851-07-01, här omtalades Mia som 20 år och ogift.
 - 8 *Minnen*, s. 124.
 - 9 Hebbe, *Wendela*, s. 228.
 - 10 *Minnen*, s. 123–124.
 - 11 Hebbe, *Wendela*, s. 127.
 - 12 *Minnen*, s. 193, se även Lewenhaupts förteckning över Signe Hebbes repertoar, *Signe Hebbe*, s. 316–330.
 - 13 *Minnen*, s. 395.
 - 14 Johan Svedjedal, *Frihetens rena sak: Carl Jonas Love Almqvists författarliv 1841–1866*, Stockholm: Wahlström & Widstrand, 2009, s. 414–419.
 - 15 *Minnen*, s. 390–391.
 - 16 Johan Svedjedal, *Rosor, törnen: Carl Jonas Love Almqvists författarliv 1833–1840*, Stockholm: Wahlström & Widstrand, 2008, s. 66–67.
 - 17 *Minnen*, s. 104.
 - 18 *Minnen*, s. 107.
 - 19 Brev 1852-10-04, C.J.L. Almqvist, *Brev 1803–1866*, utg. Bertil Romberg, Stockholm: Bonniers, 1968, s. 220 och 240; brev (daterat av annan hand) 1857-03-28, Ruben G:son Berg, *C.J.L. Almqvist i landsflykten 1851–1866*, Stockholm: Bonniers, 1928 s. 526.
 - 20 Ellen Key, ”Intervju med Maria Almqvist”, utg. Johan Svedjedal, *De Nio: Litterär kalender* 2004, s. 18.
 - 21 Ellen Key, *Sveriges modernaste diktare: Carl Jonas Ludvig Almqvist*, Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1897, [s. 45].
 - 22 Ernst Almqvist, *C.J.L. Almqvist: Studier öfver personligheten*, Stockholm: Norstedt & Söner, 1914, s. 160.
 - 23 Brev 1856-07-04, Berg, *C.J.L. Almqvist i landsflykten*, s. 521.
 - 24 Brev (daterat av annan hand) 1857-03-28, Berg, *C.J.L. Almqvist i landsflykten*, s. 525.

Almqvists och barnens gravsten, Gjörwellska familjegraven på Solna kyrkogård.³⁹

- 25 Brev 1857-12-04, Berg, C.J.L. *Almquist i landsflykten*, s. 530.
- 26 Almquist, C.J.L. *Almquist*, s. 160.
- 27 Brev 1861-11-12, Berg, C.J.L. *Almquist i landsflykten*, s. 534.
- 28 Almquist, C.J.L. *Almquist*, s. 160.
- 29 Almquist, C.J.L. *Almquist*, s. 161.
- 30 Svedjedal, *Frihetens rena sak*, s. 431.
- 31 *Minnen*, s. 392.
- 32 Key, ”Intervju”, s. 13
- 33 *Minnen*, s. 394.
- 34 *Minnen*, s. 396.
- 35 Hämtad från <http://emp-web-84.zetcom.ch/eMP/eMuseumPlus?service=ExternalInterface&module=collection&objectId=39766&viewType=detailView>
- 36 Oljemålningen testamenterades till museet, men enligt en notis i *Nya Dagligt Allehanda* 1887-01-21 inlämnade Mia redan då brev (som inte fick offentliggöras under hennes livstid) och andra föremål som tillhört Almquist, såsom hatten från amerikanska inbördeskriget, fotografier och saker från Bremen-tiden.
- 37 Wendela Hebbe, *Svenska skalde-stycken för ungdom: Ur dels tryckta, dels hittills otryckta arbeten af åtskilliga författare samlade och utgifna*, Stockholm: R. Wall, 1845. Dikten återges med varianten ”ungt och friskt” i *Minnen*, s. 398.
- 38 [Osign.] ”En vissnad ros”, *Hvad Nytt Från Stockholm* 1893-04-07. Skriften trycktes även i olika lokaltidningar.
- 39 Hämtad från <https://norrabegravningsplatsen.se/sten-nr-096-carl-jonas-love-almqvist/>.

JONAS ELLERSTRÖM

Tal vid Almqvists grav den 3 juni 2021

Jag har vid det här laget ägnat poesin, inte minst den svenskspråkiga, större delen av mitt liv. Det hjälper mig att välja ämne för det här talet vid Carl Jonas Love Almqvists grav intill Solna kyrkas södra långvägg. För även om Loves poetiska verk är litet i förhållande till det totala omfånget av hans skrifter, så är det väl värt att dröja vid. Här kommer jag att uppehålla mig vid vad som rent formellt hör till poesins område, inte vid de suggestiva naturlyriska stämningarna i folkklivsberättelserna eller den drömskt romantiska tonen i fantastiska historier som *Drottningens juvelsmycke* eller *Amorina*.

Rimligen var de första Almqvistdikter jag stötte på några av hans *Songes*, vare sig det var på gymnasiet eller under första året av mina litteraturvetenskapliga studier vid Lunds universitet. En av mina lärare där var för övrigt Bertil Romberg, ett av Almqvistforskningens och Almqvistutgivningens stora namn. Men hans entusiasm och rena glädje inför litteraturen behövdes inte för att få dikter som ”Du går icke ensam” eller ”Häxan i konung Karls tid” att leva, det gjorde de av egen kraft i mina öron.

Den elaborerade inramningen till songedikterna upptäckte jag lite senare, när jag ville läsa mer än det halvdussin dikter som med små variationer återkom i skilda antologier. Tanken på dikten som basen för ett allkonstverk, poesin understödd av musik och sång, dramatiserad i *tableaux vivants* och inte minst gjord extra fantasieggande genom att utspelas bakom halvgenomskinligt, färgat tyg – allt detta kunde också jag, som tyckte att jag hörde modernismen till, finna ändlöst fascinerande.

Den fulla komplexiteten i dessa skenbart enkla dikter såg jag kanske först när jag år 2012 redigerade en samlad utgåva av dem som fick titeln *Drömbilder*. Exotism står i dessa 49 dikter (plus en instrumental) sida vid sida med nationalromantik, skira idyller försöker samsas med

vildsint våldsverkan, översvinnlig längtan visar sig rymma en stark erotisk underström. Ändå är verket med alla sina fasetter en helhet.

Jag har kommit att misstro den vanliga bilden av författaren och människan Almqvist som en dubbelnatur. Han har så ofta omtalats som sådan att diagnosen kan tyckas definitiv, men är det inte att göra saken alltför enkel, alltför psykologiskt dramatiserad? Jag föredrar att tänka på Almqvist, hans person och verk, som mångskiktade – på ett sätt påminnande om den tänkta sceniska representationen av songes-dikterna, där de olika visuella och auditiva lagren inte skymde varandra utan samverkade.

Almqvist återkom till poesin i större omfattning först under exil-åren i Nordamerika. Det avsnitt av jättemanuskriptet *Om svenska rim* som kallas *Sesemana* (efter originalet Hans Jacob Seseman, som Love uppenbarligen identifierade sig med) rymmer över femhundra exempel på hur rim kan användas i svenskspråkig poesi. Här är det alltså formen som står i centrum, medan det i *Songes* varit innehållet. Konstfullheten i songes-diktningen är omsorgsfullt dold, medan läsarens uppmärksamhet i *Sesemana* nära nog bryskt riktas på de utstuderade rimmen och versmåttan. Och om *Songes* trots allt domineras av elegiska vemodsstämningar präglas dikterna i den till stoffet vardagsnära *Sesemana* av en lätt manisk komik.

Tillsammans med författaren, översättaren och nonsenskönnaren Isabella Nilsson arbetar jag nu med ett urval ur *Sesemana* som ska utkomma till hösten 2021. Omigen upptäcker jag rikedom, kontrasterna, just det mångskiktade i Almqvists författarskap. Och på nytt slås jag av hur läsbar, hur omedelbart tillgänglig han är. Att kluriga eller stolliga rimmerier, nedskrivna på ett pensionat i Philadelphia för mer än 150 år sedan, fortfarande kan fångas så! Det gör det mer än väl motiverat att hylla författarens minne med att samlas här i solskenet, samtala, dricka kaffe och äta krusbärspaj.